

Xã hội học và đời sống hàng ngày của những con người bình thường

PIOTR SZTOMPKA

Nhà xã hội học Ba Lan Piotr Sztompka, giáo sư đại học tổng hợp Krakow, hiện là Chủ tịch Hội xã hội học thế giới. Ông là tác giả của nhiều công trình nghiên cứu có giá trị đã được xuất bản tại Anh, Mỹ và được trao nhiều giải thưởng trong nước cũng như quốc tế. Từ năm 1995 đến nay Piotr Sztompka là Trưởng Ban Xã hội học của Viện Hàn lâm khoa học Ba Lan. Ông chuyên nghiên cứu về phương pháp luận khoa học xã hội và lý thuyết xã hội học. Các công trình có giá trị thường xuyên được nhắc đến của ông là “Phân tích chức năng trong xã hội học và nhân loại học xã hội”, “Lý thuyết và sự lý giải: từ các vấn đề xã hội mang tính phương pháp luận”, và gần đây nhất là “Xã hội học - sự phân tích một xã hội”. Tuần báo POLITYKA của Ba Lan trong số 41 ra ngày 12 tháng 10 năm 2002 đã đăng ý kiến phát biểu của giáo sư Piotr Sztompka về chức năng và nhiệm vụ của bộ môn xã hội học trong thời kỳ mới. Trân trọng chuyển tới bạn đọc tạp chí Xã hội học một số ý kiến của giáo sư Sztompka trong cuộc trao đổi với phóng viên tuần báo POLITYKA. TS Nguyễn Chí Thuật giới thiệu và trích dịch.

Xã hội học trước tiên phải quan tâm đến đời sống hàng ngày, đến những con người bình thường, tức là quan tâm đến các hoạt động, những mơ ước, hy vọng của họ. Đó là đề tài đúng đắn nhất của các nhà xã hội học chúng tôi, chứ không phải là những cơ cấu trừu tượng đâu đó, xa lạ. Xã hội học phải bắt đầu từ con người và kết thúc cũng ở con người. Mọi cảm hứng đều phải được lấy từ sự quan sát thực tế, giống như những điều tôi quan sát được từ cửa sổ căn phòng làm việc của tôi nhìn xuống khu trung tâm cố đô Krakow. Còn những gì tôi khái quát sau đó thì phải được dịch ra thứ ngôn ngữ phổ thông cho những công dân bình thường hiểu.

Nhà xã hội học Đức nổi tiếng Erwin Scheuch, người suốt đời chỉ làm một việc là thực hiện các cuộc thăm dò dư luận, nghiên cứu thống kê, khi về hưu, với sự chân thành của một người lớn tuổi, đã nói một cách công khai rằng nếu thật sự muốn biết được điều gì đó về đất nước Italia thì hãy đến một nhà hàng cạnh biển hoặc quán bar cà phê, nếu muốn biết điều gì đó về nước Đức, hãy đi đến quán bia, muốn hiểu được người Pháp thì cần phải ghé vào quán rượu.

Nhà xã hội học hiện nay đôi khi phải tạm thời gác lại các phương pháp nghiên cứu mang tính khoa học truyền thống để làm chức năng của một nhà báo. Nhà xã hội học cũng dạo phố, ngắm nghía người này người kia, nghiên cứu các bức ảnh. Ông ta để ý quan sát xem mọi người thích gửi con em mình đến học ở các trường công lập hơn hay trường tư thục hơn, thích giữ tiền mặt trong nhà hay gửi ngân hàng, thích

chơi nhiều hơn hay làm việc nhiều hơn. Từ những quan sát như vậy, nhà xã hội học có thêm tri thức về xã hội.

Xã hội học không chỉ là một lĩnh vực khoa học, nó còn là một hình thức tự ý thức của con người về xã hội. Nó gần với nghệ thuật hơn là khoa học chính xác. Có thể gọi xã hội học là lương tâm trí tuệ của một xã hội. Khi dùng nó để soi sáng, chúng ta có thể hiểu đời sống xã hội tốt hơn. Chúng ta cũng có quyền nuôi hy vọng rằng đến lúc nào đó xã hội học có thể soạn thảo ra những phương pháp chính xác hơn để thể hiện sự hiểu biết về các khía cạnh linh hoạt của đời sống xã hội.

Con người trong thời đại ngày nay nói chung là rất cô đơn. Nhà xã hội học nổi tiếng người Mỹ là David Riesman, tác giả cuốn sách bán chạy những năm 50 viết dưới nhan đề “Đám đông cô đơn” đã nắm bắt vấn đề một cách tài tình ngay trong đầu đề cuốn sách. Chúng ta đang sống trong đám đông những người cô đơn, sống cạnh nhiều người nhưng không sống cùng với nhiều người. Con người vẫn rất cần có cộng đồng, cần nghĩ về bản thân, song cũng cần nghĩ về ai đó để sử dụng đại từ nhân xưng “chúng ta”. Cộng đồng quan trọng đặc biệt là cộng đồng dân tộc. Ngoài ra còn có cộng đồng quốc tế và lý tưởng về quyền con người.

Từ hơn mười năm nay, xã hội học đã tiến hành nghiên cứu sự hình thành hệ thống giá trị. Kết quả nghiên cứu đã chỉ ra quá trình chuyển hướng từ các giá trị mang tính *vật chất* sang các *giá trị hậu vật chất*. Vậy các giá trị hậu vật chất là gì? Đó là ý thức về bản sắc, giá trị bản thân, là cái để trả lời câu hỏi: ta là ai khi so sánh ta với những người khác, liệu ta có cái gì đó là của ta, cái gì bảo vệ ta để ta khỏi tan biến vào đám đông cô đơn?, đó là những thứ có tầm quan trọng rất lớn cần phải tính đến. Chúng ta muốn hành động một cách có ý nghĩa, không chỉ phục vụ lợi ích của bản thân, mà vì những vấn đề quan trọng hơn, cho nên chúng ta muốn tham gia vào các phong trào xã hội.

Giá trị hậu vật chất tiếp theo là danh dự của con người. Mở rộng thêm là quyền bình đẳng nam nữ, các quyền tự do của những nhóm xã hội có những định hướng và tập quán khác nhau.

Xã hội học ngày nay quan tâm hơn đến những vấn đề khó nắm bắt của lĩnh vực các giá trị, đến tinh thần, nỗi lo, niềm hy vọng. Mặc dù rất khó miêu tả tở mĩ những thứ kể trên, song mỗi người bình thường, khi tham gia vào đời sống xã hội, đều biết chúng có ảnh hưởng lớn thế nào đến sự hành chức của các cơ quan khác nhau. Dân chủ hóa là để dành cho những người biết đi sâu vào dân chủ bằng toàn bộ tâm huyết của mình.

Không khỏi có người bày tỏ lo ngại rằng, xã hội học, một khi đi sâu nghiên cứu tâm hồn của một xã hội, sẽ cung cấp cho những người đầu cơ chính trị một công cụ nguy hiểm. Thực ra điều lo ngại đó là không có cơ sở. Bởi vì kiến thức xã hội không phải chỉ dành riêng cho một số người, mà cho quảng đại quần chúng nhân dân. Tất cả mọi người, một khi đã ý thức được nguồn gốc sự lo lắng, nguyên nhân nỗi buồn phiền của mình, sẽ nhận được vũ khí tự vệ. Xã hội học ngày nay có thêm chức năng trị liệu. Một căn bệnh, nếu được chẩn đoán đúng, sẽ dễ chữa trị hơn. Vai trò

của xã hội học trong một xã hội tự do là làm cho mọi người ý thức rõ hơn về hoàn cảnh của mình, nói cho họ biết có những ai đang cùng cảnh ngộ và cần phải hợp sức với ai để cải thiện tình hình như thế nào.

Không khỏi có những người cho rằng khi xã hội học thực hiện thêm chức năng trên, ngành khoa học này sẽ trở thành một lĩnh vực mang tính dịch vụ. Nhưng trên cơ sở những thành tựu nghiên cứu của các nhà xã hội học Ba Lan, có thể thấy là họ đã tập trung miêu tả các sự kiện xảy ra trước mắt họ. Các nhà xã hội học đã không bỏ qua những thay đổi về giai cấp, về xã hội, về dân số, tức là những thay đổi diễn ra với tốc độ nhanh và trong giai đoạn mang tính bước ngoặt.

Từ lâu tôi đã có một niềm tin chắc chắn rằng đối với xã hội học, điều quan trọng không phải là các sự kiện mà là bản đồ xã hội, tức là lý luận. Các lý thuyết về hình thái hiện đại đã hình thành từ trên dưới một trăm năm nay. Chủ nghĩa tư bản phát triển từ thế kỷ XVI, song những dự đoán hấp dẫn nhất về xã hội tư bản lại xuất hiện trong thế kỷ XIX. Những người như Marx, Weber và Durkheim đã khái quát những phát hiện về nguyên nhân và tạo ra được một tấm bản đồ. Để có được những sự tổng hợp lớn hơn, chắc chắn chúng ta phải có thời gian.

Đối với một nhà xã hội học, những thời điểm diễn ra bước ngoặt xã hội bao giờ cũng là một bí mật lớn. Tại sao lại thường xảy ra hiện tượng là sau những khoảng thời gian dài, khi đã chấp nhận chính quyền, chấp nhận nghèo đói và những điều kiện sống tồi tệ, con người tự nhiên bắt đầu tin vào sự thành công của một thay đổi nào đó, bắt đầu hành động và tiến lên phía trước. Và ngược lại, một sự kiện không lớn lắm nhưng lại có thể làm người ta dao động, mất ý chí, chán chường. Điều kiện biên, theo cách gọi của các nhà vật lý, đối với nhà xã hội học trong đời sống xã hội, luôn là bí mật lớn nhất. Chính những điều kiện này ngăn cản chúng ta đưa ra các dự đoán. Sự không liên tục, các bước nhảy bất ngờ bao giờ cũng thúc đẩy phát triển xã hội. Xã hội cũng giống như một chú bướm, quá trình phát triển của nó rất khó miêu tả theo một phương thức thống nhất, bởi vì từ con ngài xấu xí, đột nhiên xuất hiện con bướm đẹp đẽ, sắc sảo, rực rỡ sắc màu.